

УДК 504.332 (477.7)

С. Беляєва
А. ДанилюкS. Belyaeva
A. Danyliuk**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТА ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВІ РОЗВИТКУ
РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ****SOCIO-ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL COMPONENTS
OF RECREATIONAL ACTIVITIES DEVELOPMENT
IN NATURAL PROTECTED AREAS OF UKRAINE**

У статті розглянуто питання розвитку рекреаційної діяльності на природно-заповідних територіях України, у тому числі на територіях і об'єктах національних природних парків. Здійснено аналіз створення привабливості туристичного продукту на природних територіях і перспектив розвитку екологічного туризму.

Ключові слова: екологічний туризм, національні парки, природно-заповідні території, рекреація, туризм.

В статье рассмотрены вопросы развития рекреационной деятельности на природно-заповедных территориях Украины, в том числе на территориях и объектах национальных природных парков. Осуществлен анализ создания привлекательного туристического продукта на природных территориях и перспектив развития экологического туризма.

Ключевые слова: экологический туризм, национальные парки, природно-заповедные территории, рекреация, туризм.

The article discusses the development of recreational activities in natural protected areas of Ukraine, including the territories and objects of national parks. The analysis of the creation of attractive tourism product in natural areas and prospects for the development of ecological tourism is given.

Keywords: eco-tourism, national parks, natural protected areas, recreation, tourism.

Постановка проблеми. До структури територій та об'єктів природно-заповідного фонду України належать 8029 природно-заповідних територій, площа яких станом на 01.01.2014 р. становить 3,92 млн. га, тобто 6,05 % від площі території України. Це – 4 біосферні заповідники, 19 природних заповідників, 48 національних природних парків, 69 регіональних ландшафтних парків [18].

До основних проблем розвитку туризму в національних природних парках України та на інших заповідних територіях, передусім, належать: недостатнє фінансування установ і об'єктів ПЗФ, мала частка інвестицій у розвиток галузі, погана інформативність людей щодо різноманітності послуг, що надаються установами ПЗФ, недостатнє залучення НПП до туристичної сфери, обмеженість туристичних маршрутів в НПП та їх слабка облаштованість; мала кількість туроператорів, спеціалізованих саме на організації туризму в межах НПП; обмежений набір туристично-рекреаційних послуг для туристів; нестача кваліфікованих фахівців, спроможних очолити організацію, розробку і проведення екологічних турів в НПП.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Важливим аспектом дослідження потенційної привабливості туристичних об'єктів, природних рекреаційних територій для розвитку туристичної сфери діяльності, можливості створення нових робочих місць, зокрема в сегменті інфраструктурного забезпечення рекреантів, туристів, на сьогодні є аналіз факторів зовнішнього та внутрішнього впливу на діяльність організацій/підприємств або установ (різної організаційно-правової форми та форми власності), критеріїв створення іміджу турпродукту. Ці питання досліджувались як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, в т.ч. Алексеевою Ю. В., Абрамовим В. В., Апраксиним Ю. М., Бондаренком М. П., Габою М. І., Дмитруком О. Ю., Звенигородським В. В., Мамаєвою Н. Н. Науковці стверджують, що відповідно до свого походження слово «рекреація» має дві основні складові: відпочинок і відновлення сил. Буквально перекладаючи з французької та польської мов, слово «рекреація» означає «відпочинок» (фр. recreation, пол. rekreacja), з латинської мови – відновлення сил (лат. recreatio). Перспективним напрямком розвитку туризму сьогодні визначають, зокрема, й екологічний (зелений, «м'який») туризм як сегмент рекреаційної діяльності [1–7, 9].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У статті одним із завдань дослідження є необхідність вивчити комплекс механізмів залучення територіальних громад до розвитку туристичної галузі. Актуальним є аналіз передумов розвитку туризму на регіональному та місцевому рівнях, визначення пропозицій щодо покращення взаємодії та кооперації між органами державної влади і місцевого самоврядування, підприємцями, інвесторами, а також іншими особами та організаціями, активне співробітництво яких може привести до створення привабливого туристичного продукту.

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування і розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності механізмів державного регулювання рекреаційної діяльності, зокрема, екологічного туризму як важливого сегменту туристичної галузі України на національному, регіональному та місцевому рівнях з урахуванням досвіду установ природно-заповідного фонду України.

Виклад основного матеріалу. Рекреаційний потенціал установ природно-заповідного фонду України доцільно визначати, зокрема, за кількістю екологічних стежок, інформаційно-туристичних та екопросвітницьких (екоосвітніх) центрів, музеїв природи, спеціально облаштованих рекреаційних територій (табл. 1) [18].

Таблиця 1

Рекреаційний потенціал установ природно-заповідного фонду України

Пор. №	Найменування	Кількісний показник
1	Екологічні стежки	210 од./1340 км протяжність
2	Інформаційно-туристичні та екоосвітні центри	43 од.
3	Музеї природи	36 од.
4	Спеціально облаштовані рекреаційні території	358 од.

Серед основних напрямів роботи установ ПЗФ доцільно виділити такі, як:

- 1) природоохоронний;
- 2) науково-дослідний;
- 3) еколого-освітній;
- 4) рекреаційний (окрім природних заповідників).

Для цих напрямів характерні свої завдання, функції, організаційні засади та відповідні характерні ознаки рекреаційної діяльності (табл. 2) [18].

Таблиця 2

Основні напрями роботи установ ПЗФ України

Пор. №	Напрямок діяльності	Основна характеристика
1	Природоохоронний	відновлення природного стану екосистем
		санітарні та протипожежні заходи
		реконструкція корінних лісостанів
		відтворення окремих видів флори і фауни
2	Науково-дослідний	ведення Літописів природи
		здійснення екомоніторингу
		обґрунтування природоохоронних заходів
		обґрунтування лімітів природокористування
3	Еколого-освітній	дослідження за окремими темами
		поширення екологічних знань
		пропаганда природоохоронної діяльності
		організація масових природоохоронних акцій
4	Рекреаційний (окрім ПЗ)	організація екозаходів для школярів і молоді
		створення екостежок та туристичних маршрутів
		розбудова рекреаційної інфраструктури
		приваблення та прийом відвідувачів

Будь-яка господарська діяльність в Україні має регламентуватися відповідним законодавством [8, 10–12]. Не є винятком і рекреаційна діяльність, зокрема й на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України.

Серед низки нормативно-правових документів стосовно вирішення питань здійснення рекреаційної діяльності на територіях та об'єктах ПЗФ України варто зазначити, зокрема, такі, як:

1. Закони України:

1.1. «Про охорону навколишнього природного середовища»;

1.2. «Про природно-заповідний фонд України»;

1.3. «Про туризм»;

1.4. «Про охорону культурної спадщини»;

2. «Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України».

Серед основних напрямів ведення рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів ПЗФ України визначено:

1) створення умов для організованого та ефективного туризму, відпочинку й інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;

2) забезпечення попиту рекреантів на загальнооздоровчий, культурно-пізнавальний відпочинок, туризм, любительське та спортивне рибальство, полювання тощо;

3) обґрунтування і встановлення допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень на території та об'єкти ПЗФ України;

4) організація рекламно-видавничої та інформаційної діяльності, екологічної просвіти серед відпочиваючих, туристів у межах територій та об'єктів ПЗФ України; формування у рекреантів та місцевих жителів екологічної культури, бережливого та гуманного ставлення до національного природного надбання.

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів ПЗФ України може здійснюватися за такими основними видами:

1) відпочинок;

2) екскурсійна діяльність;

3) туристична діяльність;

4) оздоровлення;

5) любительське і спортивне рибальство;

6) любительське і спортивне полювання.

В табл. 3 представлено коротку характеристику складових кожного основного виду рекреаційної діяльності.

Організаційними формами здійснення у межах територій та об'єктів ПЗФ рекреаційної діяльності, пов'язаної з туризмом, є внутрішній і міжнародний туризм. Як відомо, туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування [13, 15].

Одним із видів діяльності, що може здійснюватися на територіях та об'єктах ПЗФ, є рекреаційна діяльність, яка у межах територій та об'єктів ПЗФ організовується спеціальними адміністраціями установ ПЗФ, а також підприємствами, установами, організаціями, яким підпорядковані ці території та об'єкти [14, 19]. Для забезпечення організації рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів ПЗФ можуть створюватися підрозділи (відділи або сектори рекреації) спеціальних адміністрацій національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, зоопарків.

Серед обов'язків суб'єктів рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів ПЗФ України визначено необхідність:

1) надавати рекреантам необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про рекреаційні послуги, програму обслуговування, можливі ризики під час подорожей, роз'яснення щодо їхніх прав та обов'язків;

2) забезпечувати виконання вимог чинного законодавства щодо раціонального використання природно-рекреаційних ресурсів та їх збереження.

Таблиця 3

Характеристика складових кожного основного виду рекреаційної діяльності

Пор. №	Вид рекреаційної діяльності	Характеристика складових виду діяльності
1	Відпочинок	1.1. загальнооздоровчий відпочинок
		1.2. культурно-пізнавальний відпочинок
		1.3. короткостроковий відпочинок (від 5-10 годин до 1-2 днів, розбиття наметів і розкладання вогнищ у спеціально обладнаних та відведених для цього місцях)
2	Екскурсійна діяльність	2.1. екскурсії (прогулянки) маркованими екологічними стежками
		2.2. екскурсії (прогулянки) на виставки, в музеї, засновниками яких є установи ПЗФ, інші суб'єкти рекреаційної діяльності
3	Туристична діяльність	3.1. науково-пізнавальний пішохідний туризм
		3.2. орнітологічний туризм (спостереження за птахами)
		3.3. етнографічний туризм (кантрі-туризм) – ознайомлення з народними традиціями, фольклором, побутом, архітектурою та іншими ментальними цінностями місцевого населення
		3.4. лижний, зокрема, гірськолижний туризм (лижні подорожі та прогулянки)
		3.5. велосипедний туризм (прогулянки, подорожі на велосипедах)
		3.6. кінний туризм (прогулянки, подорожі на конях)
		3.7. спелеотуризм (відвідування печер)
		3.8. водний туризм (спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, катамаранах (рафтинг), подорожі на яхті, катання на водних лижах, віндсерфінг, прогулянки на човнах)
		3.9. підводний туризм (підводне плавання з аквалангом, екскурсії до підводних печер і гротів (дайвінг))
		3.10. парапланеризм (прогулянки, подорожі на парапланах), дельтапланеризм (прогулянки, подорожі на дельтапланах), балунінг (прогулянки, подорожі на повітряних кулях)
4	Оздоровлення	4.1. використання рекреантами природних лікувальних ресурсів ПЗФ з метою відновлення розумових, духовних і фізичних сил людини

Науковцями, державними установами, зокрема Мінприроди України, його відомчими структурними підрозділами, постійно здійснюється моніторинг території природно-заповідного фонду України, що дає можливість визначати рекреаційний потенціал установ природно-заповідного фонду, до якого можливо зарахувати:

- 1) екскурсії екостежками та екотуристичними маршрутами;
- 2) відвідування екоосвітніх центрів, музеїв та музейних кімнат;
- 3) прогулянки: піші, на велосипедах, на конях;
- 4) любительська, спортивна рибалка;
- 5) спуск річками на плотах, човнах;
- 6) зелений, сільський туризм;
- 7) спостереження за птахами (іншими тваринами);
- 8) любительська ботаніка;
- 9) прогулянки на яхтах, водних лижах; віндсерфінг тощо.

Складові рекреаційного потенціалу установ природно-заповідного фонду України на окремих територіях та об'єктах ПЗФУ представлені в табл. 4.

Таблиця 4

Складові рекреаційного потенціалу установ природно-заповідного фонду України

Пор. №	Назва території / установи ПЗФ	Основні складові рекреаційного потенціалу / іміджева характеристика
1.	Національні природні парки	
1	Білобережжя Святослава	1. Ароматне чисте повітря та білий пісок морського узбережжя. 2. 300 видів птахів, у тому числі: орлан білохвостий, п'ять видів чапель, велика кількість куликів. 3. Водно-болотне угіддя міжнародного значення. 4. Рекреаційний потенціал природоохоронних територій.
2	Бузький Гард	1. Унікальний річковий каньйон серед степових ландшафтів. 2. Одна з найкращих природних трас у Європі для водного слалому. 3. Численні скеледроми.
3	Вижницький	1. Розвинутий сільський туризм. 2. Буковинський колорит та живі народні традиції. 3. Центр реабілітації зубра.
4	Гетьманський	1. Одне з найбільших боліт лісостепової зони. 2. Можливість споглядати сірого лелеку, три види чапель, луна лугового та багатьох інших птахів лісостепової зони.
5	Гуцульщина	1. Мальовничий куточок Покутсько-буковинських Карпат. 2. Розвинутий сільський туризм. 3. Гуцульський колорит та живі народні традиції.
6	Дворичанський	1. Незвичні ландшафти мілового степу. 2. Реліктові та ендемічні види рослин.
7	Дермансько-Острозький	1. Острозька Академія. 2. Свято-Троїцьке монастирське укріплення. 3. Мальовничі ландшафти. 4. Рекреаційний потенціал природоохоронних територій.
8	Деснянсько-Старогутський	1. Південно-західний кордон ареалу рослинності тайги. 2. Риболовля, гриби, ягоди. 3. Можливість споглядати за совами та іншими птахами Полісся. 4. Водно-болотне угіддя міжнародного значення.
9	Джарилгачський	1. Маяк 1902 року, який був виготовлений у Парижі за проектом інженера Ейфеля. 2. Лазурне море. 3. Колонії птахів.
10	Дністровський каньйон	1. Мальовничі ландшафти каньйону. 2. Руїни старовинних замків та укріплень. 3. Унікальні еталони відшарування гірських порід.
11	Ічнянський	1. Унікальне поєднання в лісах дуба, граба, клена та липи. 2. Можливість споглядати за вертлявою камішовкою, малим підорликом, тетерев'ятником.
12	Карпатський	1. Найвища вершина українських Карпат – гора Говерла. 2. Найстаріший національний природний парк України. 3. Сусідує з найбільшим в Україні сучасним гірськолижним курортом Буковель.

Продовження табл. 4

Пор. №	Назва території / установи ПЗФ	Основні складові рекреаційного потенціалу / іміджева характеристика
13	Мезинський	1. Пойма Десни, багата старицями. 2. Мезинська палеолітична стоянка. 3. П'ятдесят пам'яток археології.
14	Меотида	1. Численні колонії птахів. 2. Можливість споглядати шилодзьобку, пелікана кучерявого та рожевого, різноманітні види крячок, чайок, мартинів та куликів. 3. Два водно-болотні угіддя міжнародного значення.
15	Нижньодністрівський	1. Лабіринти ериків серед комишів. 2. Простори Дністровського лиману, усяні птахами. 3. Два водно-болотні угіддя міжнародного значення. 4. Найбільший піщаний масив України. 5. Рідкісна псамофітова рослинність. 6. Пустельні ландшафти.
16	Подільські Товтри	1. Одне з семи чудес України – стара частина міста Кам'янець-Подільський. 2. Товтровий кряж – кораловий риф, якому мільйони років. 3. Два водно-болотні угіддя міжнародного значення.
17	Прекрасна Гавань	1. Вапнякове скельне узбережжя. 2. Популярне місце для дайвінгу. 3. Недоторканий степ.
18	Святі Гори	1. Реліктові ліси сосни мілової. 2. Давні діброви. 3. Свято-Успенська Святогірська лавра.
19	Синевир	1. Озеро Синевир – синє око Карпат. 2. Реабілітаційний центр ведмедів. 3. Гірські пейзажі.
20	Шацький	1. Одне з семи чудес України – озеро Свитязь з глибиною у 58,4 м. 2. Комплекс озер із незвичайно прозорою водою. 3. Народні легенди про незвичайно прозору воду.
2.	Біосферні заповідники	
21	Карпатський	1. Буковий прадавній ліс (всесвітнє природне багатство). 2. Найбільша популяція нарцису вузьколистого. 3. Географічний центр Європи.
3.	Дендропарки	
22	Тростянецький	1. Качановський архітектурний ансамбль. 2. Рекреаційний потенціал природоохоронних територій.
4.	Природні заповідники	
23	Горгани	1. Унікальна популяція реліктової кедрової сосни. 2. Каменисті розсипи на вершинах гір – греготи. 3. Одне з найбільш непошкоджених місць Українських Карпат.
24	Карадазький	1. Давній вулкан, який потушений. 2. Один із найстаріших океанаріумів України. 3. Місце гніздування «чубатого» баклана.
21	Опукський	1. Гора опук із рифових вапняків. 2. Солоне Узунларське озеро. 3. Археологічні пам'ятки давньогрецької культури.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» одним із видів використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду є використання їх в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. При відповідному розвитку інфраструктури, сервісу та реклами особливо охоронювані території України можуть стати основними привабливими центрами рекреаційно-туристичної діяльності на природно-заповідних територіях (далі – ПЗТ), зокрема екологічного туризму [14].

Для успішного розвитку екотуризму в національних природних парках та інших територіях й об'єктах природно-заповідного фонду України слід удосконалити та розширити туристичну інфраструктуру, а саме:

- побудувати заклади розміщення та харчування поблизу територій ПЗФ, особливо вздовж автошляхів, що ведуть до них;
- облаштувати зручні транспортні під'їзні шляхи до парків з хорошим покриттям;
- проаналізувати реальне навантаження на природні комплекси та визначити напрями спрямування туристичних потоків для його зменшення;
- покращити інформаційне обслуговування населення щодо екотуризму в межах ПЗФ України, зокрема, в засобах масової інформації систематично рекламувати рекреаційні можливості їх територій;
- здійснити маркування екологічних стежок: позначити найцікавіші місця номерами, надати туристові можливість дізнатися, отримати інформацію про екологічну привабливість будь-якого маршруту за путівником з ілюстраціями та схемами;
- облаштувати оглядові майданчики в місцях, що не шкодять заповідним природним комплексам, на яких розмістити всю інформацію про туристичний об'єкт чи маршрут (кількома мовами);
- підвищити інформованість місцевої громади з організації екотуризму як джерела додаткового прибутку;
- організувати прокат екологічно безпечного транспорту та іншого устаткування для туристів (палатки та відповідні аксесуари тощо);
- створити асоціацію екологічного туризму, із залученням туристичних компаній, які діють на охоронних територіях при національних парках.

Туристичні оператори відраховуватимуть певний відсоток від продажу екотурів у фонд асоціації: одержані кошти спрямовуватимуться на підтримку конкретних природоохоронних, культурно-історичних проектів, наприклад, облаштування нових екологічних стежок, видання довідкової літератури.

Отже, дослідження свідчать про наявність реальних можливостей для розвитку екотуризму в межах природно-заповідного фонду у перспективі. Україна володіє достатніми екотуристичними ресурсами, використання яких, поряд із зростаючим попитом на туристичні послуги, сприятиме інтенсивному розвитку інфраструктури та підвищенню економічної ефективності екотуристичної діяльності.

Одна з найбільших проблем туристичної галузі України – високі ціни та низька якість сервісу. Вартість послуг не відповідає їх якості, туристична інфраструктура розвинена недостатньо.

Аналіз організаційної структури центральних органів влади України з питань туризму, курортів свідчить про вертикальну неузгодженість цих інституцій, відсутність належних горизонтальних зв'язків та необхідність реформування системи управління як у державі, так і в регіонах. Здійснений аналіз існуючих програм розвитку туризму, екскурсійної діяльності та охорони культурної спадщини дає підстави говорити про наявність неантагоністичних суперечностей системи державного управління в цьому секторі, а саме: невідповідність змісту державної політики формам її реалізації, зростаючих потреб у коштах – можливостям державного та місцевих бюджетів, пріоритетних напрямів розвитку туризму – новим його формам. Ці обставини негативно впливають на результативність і ефективність державного управління сферою туризму та екскурсійною діяльністю (табл. 5).

Механізм реалізації туристичної політики держави включає [14, 16–17]:

- складання цільових програм з розвитку туризму на рівні держави і регіонів;
- розробку конкретних заходів, спрямованих на досягнення поставленої стратегічної мети;
- державне регулювання розвитку туристичної галузі.

Отже, державне регулювання розвитку туристичної галузі є одним із механізмів реалізації політики держави в галузі туризму.

Таблиця 5

**Оцінювання результативності та ефективності державного управління
сферою туризму та охороною культурної спадщини**

Напрямок впливу державної програми на соціально-економічний розвиток країни (регіонів)	Критерії оцінювання результативності	Показники ефективності
Зайнятість населення	Підвищення рівня зайнятості населення за рахунок збільшення робочих місць у сфері туризму та охорони культурної спадщини	Співвідношення між приростом зайнятості населення та його загальною чисельністю
Культурний рівень населення	Збільшення кількості об'єктів культурної спадщини та їх відвідувань	Рентабельність екскурсійної діяльності
Національне багатство	Зростання частки національного доходу, місцевих доходів регіонів від туристичної діяльності	Частка ВВП від туристичної діяльності у загальному обсязі ВВП
Престиж держави на міжнародному рівні	Збільшення кількості об'єктів культурної спадщини, що віднесені до всесвітньої спадщини	Приріст об'єктів культурної спадщини, що віднесені до всесвітньої спадщини (до їхньої загальної кількості)
Інфраструктура економіки країни та регіонів	Збільшення кількості підприємств туристичної діяльності, готельного бізнесу, ресторанного обслуговування тощо	Приріст кількості підприємств, що обслуговують об'єкти історичного туризму
Добробут населення	Збільшення номінальних доходів населення за рахунок підвищення рівня зайнятості населення у сфері туризму та охорони культурної спадщини	Співвідношення заробітної плати населення, зайнятого у сфері туризму та охорони культурної спадщини, та середньої заробітної плати по країні
Інноваційно-інвестиційний клімат	Збільшення інновацій та інвестицій у сферу туризму та охорони культурної спадщини	Співвідношення обсягів інновацій та інвестицій у сферу туризму та охорони культурної спадщини і загального обсягу в економіку України

Висновки. Аналіз сучасних тенденцій розвитку національної туристичної галузі дав змогу обґрунтувати вибір стратегічних напрямів державного регулювання розвитку туризму в Україні, зокрема, щодо його соціалізації, екологізації, інформатизації, децентралізації управління з передачею значних повноважень органам місцевого самоврядування. На нашу думку, перспективними видами туризму для України є внутрішній та в'їзний, у рамках яких особливої уваги, державної підтримки та регулювання потребує розвиток соціального, ділового, сільського та екологічного туризму.

Україна має всі об'єктивні передумови, щоб стати однією з передових туристичних країн світу, однак аналіз сучасного стану функціонування вітчизняної туристично-рекреаційної галузі свідчить про те, що ефективність діяльності цієї галузі стримується через невирішеність низки проблем. Насамперед, це – проблеми нормативно-правового забезпечення функціонування туристичної галузі, для розв'язання яких необхідно внести відповідні зміни та доповнення до чинного законодавства з питань туризму, зокрема, видається необхідним закріплення за в'їзним та внутрішнім видами туризму статусу пріоритетних; розробка економічних інструментів стимулювання діяльності з обслуговування туристів усередині країни та залучення інвестицій у туристичну галузь; затвердження національних стандартів усіх видів туристичних послуг; створення дієвих механізмів контролю якості послуг та збереження і раціонального використання природної та культурної спадщини України.

Важливими передумовами розвитку туризму на регіональному та місцевому рівнях є, передусім, покращення взаємодії та кооперації між органами державної влади і місцевого самоврядування,

підприємцями, інвесторами, а також іншими особами та організаціями, активне співробітництво яких може привести до створення привабливого туристичного продукту.

Запропоновано комплекс механізмів залучення територіальних громад до розвитку туристичної галузі, зокрема, дієвим механізмом співпраці органів місцевого самоврядування та підприємців у сфері туризму може стати регіональна туристична корпорація як добровільне об'єднання юридичних осіб, створене з метою координації діяльності учасників, забезпечення захисту їхніх прав, інтересів у державних та інших органах, спільної реалізації учасниками різноманітних програм та проектів і розподілу прибутку, отриманого від їх здійснення. Ефективним механізмом залучення територіальних громад до розвитку туристичної галузі на регіональному і місцевому рівнях також видається створення робочої групи фахівців галузі, яка має діяти на основі правил, розроблених та затверджених на державному рівні.

В останній час у період загострення політично-економічної ситуації в країні особливо зростає роль громадських об'єднань. Такі організації, як правило, є найбільш свідомою частиною соціуму, готовою до конструктивних змін та позакорупційних дій в адміністративно-економічному полі. Наприклад, такою об'єднуючою громадською організацією може виступити Туристична Палата України (ТПУ) з її регіональними представництвами, перебравши на себе ряд функцій державних та обласних галузевих органів управління, в тому числі щодо законотворчих процесів у сфері туризму та гостинності, організації наукового підходу та впровадження інноваційних програм щодо розбудови інфраструктури, покращення екологічного фону, створення умов для забезпечення атракційності турпродукту та збільшення потоків внутрішнього і в'їзного туризму, а також виставково-ярмаркової та презентаційно-іміджевої роботи, надання юридичної допомоги суб'єктам туристичного та готельно-ресторанного бізнесу тощо. При цьому не потрібні додаткові бюджетні витрати, оскільки на фінансування проектів можуть бути задіяні кошти зацікавлених суб'єктів галузі – членів ТПУ, спонсорські кошти та кошти вітчизняних і міжнародних грантів.

Інноваційними засобами популяризації туризму серед певних верств населення є:

- створення дієвих дисконтних систем для молоді та студентів, впровадження системи «культурних карток», підтримка міжнародних дисконтних карток та студентських посвідчень, формування системи пільг для іноземних студентів та молоді, що прибули до України з метою навчання, подорожей чи за програмою культурного обміну та з еколого-просвітницькою місією (наприклад, введення диференційованих тарифів на транспортні послуги для іноземних студентів, знижки на розміщення, харчування, страхування, туристичні послуги);

- підтримка культурного обміну між молоддю та дітьми різних країн, зокрема через створення літніх міжнародних таборів, центрів екологічного туризму (волонтерських таборів), літніх університетів і мовних шкіл в туристично привабливих регіонах України, зокрема на територіях природно-заповідного фонду України (де Законом дозволено рекреаційну діяльність), проведення міжнародних конкурсів, олімпіад, фестивалів;

- сприяння розвитку спеціалізованої інфраструктури та супутніх послуг, розрахованих на потреби молодіжного туризму і культурного обміну (кемпінги, інформаційні служби, довідкова література, табори, хостели тощо). Пріоритетним напрямом може стати розбудова системи недорогих готелів – хостелів у туристичних центрах України, зокрема на територіях національних природних парків України, де створено відповідні установи ПЗФ;

- створення умов для сезонного працевлаштування молоді в сфері туризму (сезонні біржі праці, сприяння залученню молоді до сезонних робіт та їх оплата тощо), системи пільгового кредитування для студентів та молоді з метою участі в туристичних та обмінних програмах (пільговий відсоток на кредит, невелика застава тощо);

- розробка, впровадження та популяризація системи відпускних чеків для працівників комерційних структур, які потребують додаткового захисту, на зразок профспілкових туристичних путівок для працівників бюджетних установ, наукових закладів, громадських екологічних і туристичних організацій та інших соціальних груп/організацій;

- залучення до розвитку екологічного туризму органів місцевого самоврядування і впровадження механізмів стимулювання підприємців щодо розвитку екологічного туризму (наприклад, надання певних податкових пільг, преференцій).

Ці заходи мають стимулювати туристичний та культурний обмін між молоддю та студентами різних країн світу й України, сприяти ефективному впровадженню державної політики соціалізації молоді, створити привабливий імідж держави, зробити нашу країну відкритою для світового суспільства. Отже, як вже неодноразово зазначалося, розвиток туристичної галузі є надзвичайно актуальним для України. Унікальний комплекс історичних, культурних та природних пам'яток, значні рекреаційні можливості, які має наша держава, можуть стати привабливими для туристів, у тому числі й іноземних. Забезпечувати належну віддачу від цього потужного потенціалу, використовувати його для активного відпочинку та оздоровлення людей можна лише за умови чіткої організації туризму, впровадження ефективних механізмів державного регулювання галузі, залучення до неї досвідчених і кваліфікованих кадрів. Виходячи зі світового досвіду, необхідно, щоб законодавчі та виконавчі органи забезпечили зацікавлений підхід до розвитку й екологічного туризму, щоб він став частиною загальнодержавної гуманітарної політики і пріоритетів, враховувався при розгляді інших питань, які мають національне значення.

Список використаної літератури

1. Абрамов В. В. Історія туризму / В. Абрамов, М. Тонкошкур. – Харків : Харківська нац. академія міського господарства, 2010. – 294 с.
2. Апраксін Ю. М. Основи заповідної справи : навч. посіб. / Ю. М. Апраксін. – К. : Либідь, 2009. – 210 с.
3. Бондаренко М. П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи / М. П. Бондаренко // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 1. – 159 с.
4. Габа М. І. Екотуризм як один із засобів взаємозбагачення різних культур / М. І. Габа // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2011. – Вип. III (43). – С. 49.
5. Дмитрук О. Ю. Екотуризм : навч. посіб. / О. Ю. Дмитрук, С. В. Дмитрук – К. : Альтерпрес, 2009. – 358 с.
6. До підсумків науково-дослідної, еколого-освітньої та туристично-рекреаційної діяльності Карпатського біосферного заповідника в 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : cbg.nature.org.ua/doc/zv_2013.pdf
7. Звенигородський В. В. Рекреація й туризм: сучасні тенденції та регіональні особливості / В. В. Звенигородський // Інноваційні моделі розвитку туристичної інфраструктури України. Буковинське та світове старооб'єднання: історія, культура, туризм : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 21–23 трав. 2010 р.). – С. 57.
8. Кабінет Міністрів схвалив Концепцію розвитку туризму та курортів до 2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=246561849
9. Мамаева Н. Н. Экологический туризм: определение понятия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ecoinf.uran/content/1intro/part2/shtml>.
10. Нормативно-правове регулювання рекреаційної діяльності та екологічного туризму на природно-заповідних територіях з метою дотримання екологічних вимог забезпечення їх збереження : навч. посіб. для слухачів курсів підвищення кваліфікації / [за ред. О. С. Будзяк]. – К. : ДЕА, 2013. – 108 с.
11. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
12. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [Електронний ресурс] / затверджено Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України 22.06.09 № 330. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22.07.09 № 679/16695. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
13. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» : Закон України від 18 листопада 2003 року № 1282-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
14. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502.
15. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.
16. Стратегія розвитку туризму і курортів в Україні, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2008 року № 1088-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
17. Стратегія розвитку сфери туризму і курортів України на період до 2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://firtu.org.ua/uk/proekti-firtu/135-tematichni-proekti/544-strategiya-rozvitku-sferi-turizmu-i-kurortiv-ukrajini-na-period-do-2022-roku>
18. Офіційний веб-сайт Міністерства екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/>
19. Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/177/94-%D0%B2%D1%80>

References

1. Abramov, V. and Tonkoshkur, M. (2010) The history of tourism. Kharkiv: Kharkivs'ka natsional'na akademiya mis'koho hospodarstva, 294 p.
2. Apraksin, Yu. M. (2009) Fundamentals of reserves. Kyiv: Lybid, 210 p.
3. Bondarenko, M. P. (2011) Tourism sector of Ukraine: realities and prospects. *Ekonomika i prognozuvannya*, (1), 159 p.
4. Gaba, M. I. (2011) Ecotourism as one of a means of mutual enrichment of different cultures. *Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu*. Vol. III (43), p. 49.
5. Dmitruk, O. Yu. and Dmitruk, S. V. (2009) Ecotourism. Kyiv: Alterpres, 358 p.
6. The results of research, environmental-educational and tourism-recreational activities of Carpathian biosphere reserve in 2013 [Internet]. Available from: <cbr.nature.org.ua/doc/zv_2013.pdf>
7. Zvenigorods'kyi, V. V. (2010) Recreation and tourism: current trends and regional differences. *Innovatsiyni modeli rozvytku turystychnoyi infrastruktury Ukrayiny. Bukovyns'ke ta svitove staroobryadnytstvo: istoriya, kul'tura, turizm: materials of internat. scient.-pract. conf.* Kyiv, 21-23 May, p. 57.
8. Cabinet of Ministers approved the Concept of tourism and resorts development by 2022 [Internet]. Available from: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=246561849>
9. Mamaeva, N. N. Ecological tourism: concept definition. [Internet]. Available from: <<http://ecoinf.uran/content/1intro/part2/shtml>>
10. Legal regulation of recreational activities and ecotourism in protected areas to comply with environmental requirements to ensure their safety (2013). In: A. Budzyak (Ed.). Kyiv: DEA, 108 p.
11. Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. [Internet]. Available from: <<http://zakon.rada.gov.ua>>
12. Regulations on recreational activities within the territories and objects of natural reserve fund of Ukraine [Internet]. Approved by the Order of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine 22.06.09 № 330. Registered in the Ministry of Justice of Ukraine 22.07.09 № 679/16695. Available from: <<http://www.rada.gov.ua>>
13. On amendments to the Law of Ukraine "On Tourism": the Law of Ukraine of November 18, 2003 № 1282-IV [Internet]. Available from: <<http://www.rada.gov.ua>>
14. On nature reserve fund of Ukraine: The Law of Ukraine on June 16, 1992 № 2456-XII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (34), art. 502.
15. On tourism: the Law of Ukraine on September 15, 1995 № 324/95. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, (31), art. 241.
16. The strategy of tourism and resorts development in Ukraine. Approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 6, 2008 № 1088-p. [Internet]. Available from: <<http://www.rada.gov.ua>>
17. The strategy of tourism and resorts development in Ukraine for the period until 2022 [Internet]. Available from: <<http://frtu.org.ua/uk/proekti-frtu/135-tematichni-proekti/544-strategiya-rozvitku-sferi-turizmu-i-kurortiv-ukrajini-na-period-do-2022-roku>>
18. Official website of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine [Internet]. Available from: <<http://www.menr.gov.ua/>>
19. On the program of advanced development for protected areas in Ukraine [Internet]. Available from: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/177/94-%D0%B2%D1%80>>

Стаття надійшла до редакції 08.09.2014.

Рецензенти: Л. М. Чепурда, д.е.н., професор, зав. кафедри туризму та готельно-ресторанної справи ЧДТУ;
І. П. Мізус, д.е.н., професор, зав. кафедри менеджменту та економічної безпеки ЧНУ ім. Б. Хмельницького.